

Csillagászat története

Skicc a falon - a mátraverebéli napóra

El sem lehet képzelni meglepőbb helyet egy napóra számára, mint egy templom belsejét, ahová alig ér el a napfény. Mégis, a mátraverebéli római katolikus templom napórája az egyik belső helyiség északi falának déli felén látható.

Verebély a Zagyva völgyében, a 21-es főút mentén fekszik, Hatvan és Salgótarján között. Az útról jól látható a szép, gótikus stílusban emelt kicsiny, de roppant arányos épület. Többször bővítették, és számtalanszor újították fel. Legutóbb az Országos Műemlékfelügyelőség megbízásából 1962 és 1963 között Czeglédy Ilona és Koppány Tibor végezte el a régészeti feltárást és rekonstruálást.

A templom ősi magja a 13. század elején épült apró, félköríves-szentély-záródású épület volt, amit a század közepén nyugati irányba majdnem kétszeres hajóhosszal megtoldottak.

A 14. század végén a templom kegyura Verebi Péter volt, aki országos jelentőségű tisztségeket töltött be. Egy ideig Erdély alvajdája volt, majd Zsigmond királytól megkapta az erdélyi és lippai sókamrák ipáságát. Ekkoriban Verebély jelentős mezőváros volt. Verebi Péter olyan vásártartási jogokat járt ki a város számára Zsigmond királytól, amilyenekkel csak a nagyobb polgár városok rendelkeztek.

Mivel a plébánia kegyura fontos közhivatalokat töltött be, méltóságát kifejezendő nagyarányú építkezésbe kezdett. 1380 táján láttak hozzá a templom bővítéséhez, és ezután kapta meg a végleges, háromhajós formáját. XI. Bonifác pápa pedig búcsúengedélyt adott ki a templom számára, 1400-ban.

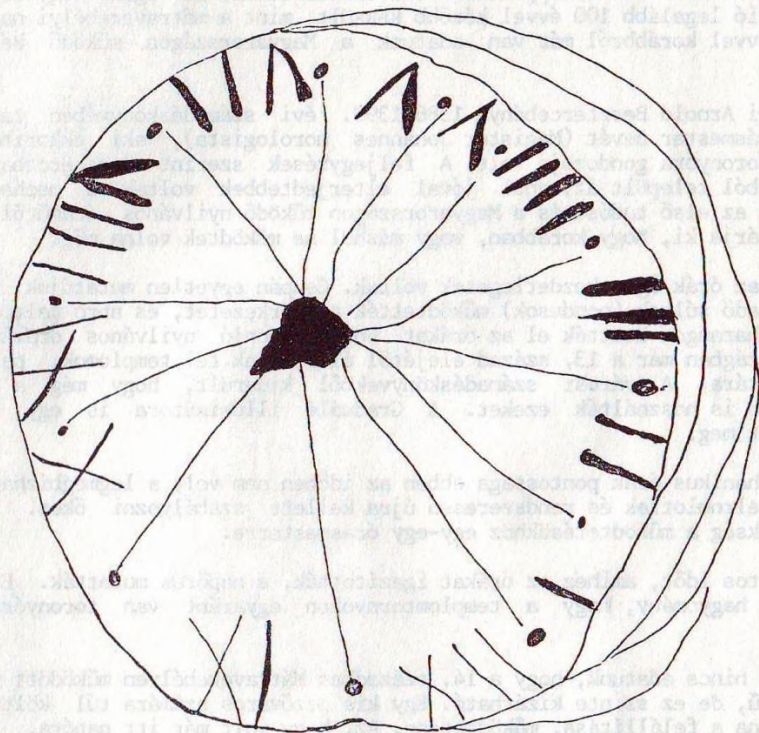
A napóra a déli mellékhajó nyugati végében található helyiség északi falán van, az ajtó felett. Ezt a termet azzal a kápolnával azonosították, amelyet az 1400-as pápai búcsúengedély említett meg. Azóta volt sekrestye is, de újabban csupán a hittanórákat tartották itt.

Az 1962-63. évi feltárást során megtisztították falait, és nagy foltokban előkerültek a középkori vakolat maradványai. Egy ilyen vakolatfoltba van belekarcolva a napóra. A szó klasszikus értelmében nem is napóra. Szabadkézzel, egy éles szerszámmal rajzolta fel valaki. Nem is szerkesztette, csupán egy vízszintes pálca árnyékát jelölte meg óránként. Olyan frissnek tűnik a rajz, mintha tegnap karcolták volna fel, pedig a feltárást során nem nyúltak hozzá. Koppány Tibor elmondta, hogy csak a ráhordott újabb vakolatot verték le róla.

Kör alakú, átmérője kb. 1/2 méter, 12 órás beosztású, a középpontból vonalak futnak az órákat jelölő pontokhoz. Az óráközökben római számok

vannak. A számlap nem szimmetrikus, a XII-es vonala nem függőleges. A templom épülete keletelt, de a tengelye mégsem pontosan kelet-nyugati irányú, hanem néhány fokkal elhajlik nyugattól déli irányba.

Szokatlan elhelyezkedésére rendkívül egyszerű a magyarázat, és ezt a régészeti feltárás is megerősítette. A napórát a 13. század közepén épült templom külső falába karcolták be. Az 1380-as években, amikor bővítették a templomot, a napórát hordozó fal a frissen felhúzott kápolna belsejébe került. A falba ajtót vágtak, bevakolták.

Ezek szerint a napóra a 13. század közepe és 1380 között készülhetett. Azt a feltevésünket, hogy a 14. század második feléből származik, formai jegyek támasztják alá.

Érdekessége, hogy az óra skálája egy teljes körívén helyezkedik el. Ha jobban belegondolunk, nincs is értelme, hiszen a mutató illetve annak árnyéka nem körbe jár, legfeljebb félkörívén mozog. A nap órabeosztása 2x12 órás, így néhány ponton naponta kétszer kellene áthaladni az árnyéknak. Ez az I-XII-es óraskála nem szokványos a XIV. századi gnomonika gyakorlatában.

Egy kerek óra ábrázolásán találjuk az ehhez legjobban hasonlító számlapot. Hunyadi Mátyás könyvtárának egyik kódexében, a dúsán illusztrált Graduáléban. Tudomásunk szerint ez a magyar vonatkozású irodalom legkorábbi óraábrázolása. A Graduálé kb. 1480-1490 között készült. Keletkezési helye

nem tisztázott. Számos elmélet, elképzelés született erről, de az a legvalószínűbb, hogy Franciaországban készítették, és nem az, hogy Budán.

A kódex egyik "O" iniciáléjában (folio 184. recto) az illuminátor a végítéletet akarta szimbolizálni. A kardos, páncélos katona az Úr haragját testesíti meg, míg a szomorú, szürke ruhás női alak a nyomorúságot jelképezi. Az iniciálé felső részén a toronyóra pedig az idő okos beosztására figyelmeztet. A kép kicsi, alig 150x170 mm-es. Az óra rajza nagyon apró, de jól látszik, hogy a számlap I-XII-es beosztású. A IX-es szám talán helyszűke miatt kimaradt. A középponttól órávonalak futnak ki. Igaz, hogy az illusztráció legalább 100 évvel később készült, mint a mátraverebélyi napóra, de 100 évvel korábbról már van adatunk a Magyarországon működő kerek órákról.

Ipolyi Arnold Besztercebánya 1386-1390. évi számadáskönyvében találta János órásmester nevét (Magister Johannes horologista), aki ekkoriban a városi toronyóra gondozója volt. A feljegyzések szerint Besztercebányára Sziléziából települt át, ahol jóval elterjedtebbek voltak a mechanikus órák. Ez az első tudósítás a Magyarországon működő nyilvános óraműről, és ez nem zárja ki, hogy korábban, vagy máshol ne működtek volna még.

Ezek az órák igen kezdetlegesek voltak. Csupán egyetlen mutatójuk volt, leereszkedő súlyok (pondusok) működtették a szerkezetet, és apró kalapácsok egy kis harangon ütötték el az órákat. Ehhez hasonló nyilvános óraműveket Olaszországban már a 13. század elejétől állítottak fel templomok, paloták homlokzatára. A városi számadáskönyvekből kiderült, hogy még a 15. században is használták ezeket. A Graduálé illuminátora is egy ilyet örökített meg.

A mechanikus órák pontossága ebben az időben nem volt a legmegbízhatóbb. Gyakran elromlottak és rendszeresen újra kellett szabályozni őket. Ezért volt szükség a működtetésükhöz egy-egy órásmesterre.

A pontos időt, amihez az órákat igazították, a napórák mutatták. E korból az a hagyomány, hogy a templomtornyokon egyaránt van toronyóra és napóra.

Arról nincs adatunk, hogy a 14. században Mátraverebélyen működött volna egy óramű, de ez szinte kizárható. Egy kis mezőváros számára túl költséges lett volna a felállítása, működtetése. Az, hogy volt már itt napóra, ilyen határozottan nem zárható ki. A rajzolónak talán ez mutatta a pontos időt. Ám az sem zárható ki, hogy láthatott egy gépórát, hisz Verebély egy Felvidék, illetve Szilézia felé vezető fontos kereskedelmi út mentén feküdt.

BUKA ADRIENNE

Irodalom

Berényi János: Adatok a magyarországi óraiipar történetéhez. Magyar Óráskész Szaklapja 1906. 5. szám

Czeglédy Ilona—Koppány Tibor: Beszámoló a mátraverebélyi rk. templom helyreállításáról. Műemlékvédelem 1963. VII. évf. 2. szám 65-72. p.

Jakubik Anna: A mátraverebélyi templom — Történeti és építéstörténeti adatok. Művészettörténeti Értesítő 1961. 2-4. szám. 167-174. p.

Pritz István: Magyar órák. Budapest, 1943.

Soltész Zoltánné: A Máttyás Graduálé. Budapest, 1980.